

Ігор Миколайович КУКСА

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, оподаткування та інформаційних технологій, Луганський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0001-8486-2473

E-mail: Igor.kuksa.23@gmail.com

Людмила Юріївна СУДАРКІНА

аспірантка, Луганський національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0003-1150-2228

E-mail: sudarkina.lyuda@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Кукса, І. М. Особливості механізму ресурсозбереження в сільському господарстві [Текст] / Ігор Миколайович Кукса, Людмила Юріївна Сударкіна // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 4. – С. 169–175. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Мета. Важливим завданням управління на європейських принципах є зниження диференціації розвитку окремих територій без руйнування усталених моделей соціально-економічного устрою територіальних громад, що актуалізує дослідження особливостей ресурсокористування в сільському господарстві.

Метою статті є дослідження особливостей механізму ресурсозбереження в сільському господарстві.

Результати дослідження. Методичною основою дослідження є застосування рейтингування на основі ключових індикаторів ресурсокористування в сільському господарстві. В основу дослідження покладено аналітичну схему «ресурсозабезпечення – результативність – ресурсозбереження». Обґрунтовано, що поточний природний рівень забезпечення виробничими ресурсами визначає характер і вид діяльності суб'єктів господарювання, а також принципи й стратегію управління, яка забезпечуватиме максимальний прибуток. Головне вирішення проблеми розробки ресурсозберігаючої моделі діяльності сільськогосподарських підприємств повинно концентруватися на вирішенні проблеми декаплінгу галузей.

Висновки. Рівень ресурсозабезпечення характеризує потенціал реалізації господарської ініціативи в галузі сільського господарства, а саме забезпеченість природними ресурсам, необхідною інфраструктурою для формування відповідних виробничих потужностей і можливостей прибуткової реалізації продукції іншим учасникам національного господарства. Перехід на інноваційно-технологічний шлях розвитку в сільському господарстві має відбуватись на базі визначених пріоритетів з метою формування цілісної структури науково-технічного комплексу, здатного стало функціонувати в умовах глобалізації.

Практичне значення. Основними напрямками інноваційного розвитку на основі ресурсозбереження мають бути: екологічна реструктуризація та екологічна модернізація виробництва, що передбачає зміну галузевої структури за рахунок зниження попиту на продукцію екологічно брудних виробництв або шляхом модернізації підприємств.

Ключові слова: управління, механізм ресурсозбереження, результативність, сільське господарство, рециркулювання ресурсів.

Ihor KUKSA

Doctor of Science in Economic, Professor, Head of Department of Finance, Taxation and Information Technology, Lugansk National Agrarian University

Lyudmila SUDARKINA

Postgraduate Student of Departments of Finance, Taxation and Information Technology, Luhansk National Agrarian University

FEATURES OF THE RESOURCE SAVING MECHANISM IN AGRICULTURE

Abstract

Introduction. An important task of governing upon European principles is to reduce the development differentiation of individual territories without destroying established models of socio-economic structure of the territorial communities, which updates the study of the resource use peculiarities in agriculture.

The purpose of the article is to study the features of the resource saving mechanism in agriculture.

Results. The methodological basis of the study is rating applying based on the main indicators of resource use in agriculture. The study is based on the analytical scheme «resource provision – resource efficiency – resource conservation». It is justified that the current natural level of the production resources provision determines the nature and types of economic entities activities, as well as the principles and management strategy that will maximize profits. The main solution to the problem of developing a resource saving model of agricultural enterprises activities should be focused on solving the problem of the industries decoupling.

Originality. The resource supply level characterizes the implementation potential of an economic initiative in the agriculture field, namely the provision of natural resources and infrastructure required to form the necessary production capacity and opportunities for products profitable sales to other participants of the national economy. The transition to an innovative technological way of development in agriculture should be based on the identified priorities in order to form a national innovation system and a holistic structure of the scientific and technical complex capable of functioning steadily under the conditions of globalization.

Practical importance. It is concluded that the main directions of innovative development on the basis of resource saving should be the following: ecological restructuring and ecological modernization of production, which implies a change in the sectoral structure by reducing the demand for products of environmentally eco unfriendly industries or by modernizing the enterprises.

Keywords: management, resource saving mechanism, efficiency, agriculture, resource recycling.

JEL classification: O13; Q15

Вступ

Ресурсозбереження є нагальною проблемою країн, що є багатими в забезпеченні різного роду ресурсами. Відчуття безмежності ресурсокористування породжує специфічну поведінку користувачів, коли залучення кожної додаткової одиниці ресурсу оцінюється дешевшим, ніж дії з повернення спожитих ресурсних «цінностей». Проте таке відношення до ресурсів не може бути тривалим. Є тільки два головні шляхи розвитку цієї ситуації: кризовий – через знищення ціннісного потенціалу ресурсів; і прогресивний – «апгрейд» сприйняття цінності не тільки ресурсів, але й розвитку соціально-економічних систем, зокрема в сільському господарстві, що актуалізує тему дослідження. В основі дослідження доцільно використовувати аналітичну схему «ресурсозабезпечення –

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2019 рік. Том 4. № 4.

результативність – ресурсозбереження». Запропонована схема дослідження характеризується встановленням взаємозв'язку між головними складовими системи ресурсокористування в сільському господарстві, яка визначає такий принцип її розвитку. Поточний природній рівень забезпечення виробничими ресурсами визначає характер і вид діяльності суб'єктів господарювання, а також принципи й стратегію управління, яка, за їх думкою, забезпечуватиме максимальний прибуток. Комплекс реалізованих технологічних заходів, відповідно до прийнятої стратегії управління, визначає результативність, яка відображає відповідність управлінських дій для реалізації ресурсного потенціалу. Ресурсозбереження, в даному конкретному випадку, розглядається як практика повернення вкладеної в виробництво частини ресурсів. Може реалізовуватися природними способами [для земельних – створення механізмів повернення органічної речовини (внесення гною, культивація рослинних решток)], а також штучними механізмами збалансування складу ресурсів [для земельних – створення механізмів забезпечення необхідними елементами живлення рослин (внесення мінеральних добрив, обробка засобами захисту рослин)]. Практику ресурсозбереження як складову, тісно пов'язану з результативністю, багато вчених, зокрема Артеменко Л. П., Баб'як М. М., Барун М. В., Герасимчук Н. А., Єршова О. О., Кондратенко Н. О., Лозинська І. В., Мазур О. В., Проценко Н. Б., Хомош Ю. С., Baggaley B., Grasso L., Kolos I. Maskell B. [1-10], відстежують через моніторинг динаміки продуктивної результативності (врожайності товарної продукції) й стану ресурсів, що залучаються до виробництва. Проблемність практики ресурсозбереження в сільському господарстві визначає ситуація, коли прийняті управлінські, технологічні й інші дії при відчутному споживанні ресурсів без повноцінного їх відновлення не дозволяють досягати поставлених виробничих і ринкових цілей, яка визначає доцільність розробки заходів з їх вирішення.

Мета статті

Формулювання цілей статті – дослідити особливості механізму ресурсозбереження в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження

Застосуємо метод рейтингування на прикладі сільського господарства Харківської області. За зазначеною основою ефективного управління ресурсокористуванням в сільському господарстві Харківської області є достатня забезпеченість різного роду ресурсами, про що свідчить рейтингова оцінка в межах ТОП-10 за всіма показниками. Найвищий рівень забезпеченості спостерігається за наявністю земель сільськогосподарського землекористування, розмір яких є третім за регіонами України. Дещо складна ситуація спостерігається із трудовими ресурсами, тенденція щодо яких характеризується щорічним зменшенням. Однак, порівняно сталий рівень рейтингової оцінки (6-8 позиція) свідчить про те, що темпи зменшення фактичних і потенційних працівників сільськогосподарських підприємств значно менші ніж в інших регіонах.

Щодо технічного озброєння, то майже рівні позиції рейтингової оцінки має забезпеченість тракторами (6 позиція) й зернозбиральними комбайнами (7 позиція). Але найкращий рівень оснащеності в Україні з бурякозбиральними комбайнами, оцінка якої характеризується за списком ТОП-3. Високі показники, за списком ТОП-5, має забезпечення молочних ферм. Щодо ефективності використання даних ресурсів свідчить вплив структури посівних площ сільськогосподарських культур на стан ґрунтів, що відображено в табл. 1 в розрізі адміністративно-територіальних одиниць.

За 2013-2018 рр. щорічні втрати гумусу ґрунтами Харківської області становлять від 0,36 т/га до 0,63 т/га. Основною причиною зменшення вмісту гумусу у ґрунті є відсутність належної компенсації втрат органічної речовини через мінералізацію

рослинними рештками й органічними добривами. З урахуванням стану, що склався, для простого відтворення родючості ґрунтів області необхідно вносити 8–10 т гною на кожен гектар сівозмінної площі. Найвищий на сьогодні рівень тваринництва в області не може забезпечити достатній рівень застосування органічних добрив.

Прагнення зниження витратності виробництва тваринницької продукції призводить до розвитку тенденції щодо зниження ефективності природних механізмів стабілізації родючості сільськогосподарських угідь як основи ефективного рослинництва. Формуються умови розвитку декаплінгу: формування прибутковості тваринництва формує умови зниження прибутковості рослинництва. Отже, головне рішення проблеми розробки ресурсозберігаючої моделі діяльності в сільському господарстві повинно концентруватися на вирішенні проблеми декаплінгу галузей.

Таблиця 1. Вміст гумусу в ґрунтах області, його середньорічні втрати при сільськогосподарському використанні й потреби в органічних добривах за даними 2013-2018 рр.

Район	Вміст гумусу, %	Середньорічні втрати гумусу, т/га	Потреба в органічних добривах, т/га
Балакліївський	4,2	0,63	11,2
Барвінковський	4,3	0,64	11,4
Близнюківський	4,5	0,63	11,2
Богодухівський	4	0,56	10,4
Борівський	4,3	0,63	11,2
Валківський	3,9	0,51	9,4
Великобурлуцький	4,6	0,56	10,3
Вовчанський	4,2	0,54	10
Дворічанський	4,2	0,59	10,5
Дергачівський	3,7	0,5	9,3
Зачепилівський	4,7	0,63	11,2
Зміївський	4	0,52	9,6
Золочівський	4,4	0,53	9,8
Ізюмський	4,1	0,63	11,2
Кегичевський	4,8	0,63	11,2
Коломацький	4	0,5	9,4
Красноградський	4,2	0,59	10,5
Краснокутський	4,1	0,52	9,6
Куп'янський	3,9	0,57	10,2
Лозівський	4,9	0,63	11,2
Нововодолазький	3,9	0,51	9,4
Первомайський	4,7	0,63	11,2
Печенізький	4,5	0,54	10
Сахновщинський	4,8	0,64	11,4
Харківський	3,9	0,5	9,3
Чугуївський	4,5	0,54	10
Шевченківський	4,9	0,53	9,8
В середньому по області	4,3	0,59	10,7

Зазначений рівень ресурсозабезпечення характеризує потенціал реалізації господарської ініціативи в галузі сільського господарства Харківської області, а саме забезпеченість природними ресурсам, необхідною інфраструктурою для формування відповідних виробничих потужностей і можливостей прибуткової реалізації продукції іншим учасникам національного господарства. Фактичні ж дані економічної результативності відображають ступінь розкриття цього потенціалу в умовах регіону, значення яких для Харківської області представлено в табл. 2. Відзначимо, що сприятливість ресурсного забезпечення та економічних умов мотивують господарську

активну частину населення до організації сільськогосподарських підприємств, про що свідчать як фактична чисельність створених підприємств із темпами в середньому в 3,4 % щорічно за аналізований період, так і за рейтинговою оцінкою в переліку регіонів України, за значенням якої Харківська область входить в ТОП-10 регіонів із сприятливими умовами для ведення агробізнесу. Дані обставини формують передумови підвищення інтенсивності ресурсокористування, що більшою мірою актуалізує розвиток системи заходів із ресурсозбереження.

Деталізуючи характеристику реалізації економічного потенціалу соціальних ресурсів показниками продуктивності праці, зазначимо, що загальна динаміка результативності ресурсокористування характеризується як позитивна з досягненням 8 місця в переліку регіонів України. Але дані зрушення сформовані двома протилежними тенденціями: збільшення відносної результативності рослинницької галузі (з 12 до 6 позиції в рейтингу 2010-2018 рр.) і зменшення продуктивності тваринницької галузі (з 9 до 13 позиції в рейтингу 2010-2018 рр.). Це провокує значні зрушення активності суб'єктів господарювання в розвитку спеціалізації економіки Харківського регіону. Така втрата відносної продуктивності може призвести до зниження конкурентоспроможності тваринницьких підприємств на внутрішньому ринку, що викликає відмову від бізнесу в галузі тваринництва й порушення природного балансу поновлення земельного фонду аналізованого регіону.

Очевидно, що досягнення високих результатів потребує відповідних відновлювальних заходів для ресурсів, і передусім земельних ресурсів.

Добрива мінеральні й органічні є одним з основних факторів одержання високих і якісних урожаїв сільськогосподарських культур і підвищення родючості ґрунтів. За останні роки обсяги їх застосування різко зменшилися, що негативно вплинуло як на урожайність, так і на родючість ґрунтів. В протизвагу індустріальному підходу для забезпечення ресурсозбереження на рівні природного об'єкту в Харківській області активно розвивається органічне виробництво.

Органічні продукти та їхнє виробництво – це практика чистого виробництва здорових продуктів харчування. Органічне землеробство полягає у мінімальному обробітку ґрунту й повній відмові від застосування ГМО, отрутохімікатів і мінеральних добрив.

За умов ведення органічного господарства підсилюються відновлювальні властивості ґрунту, нормалізується робота живих організмів, відбувається відновлення гумусу, і як результат – збільшення урожайності сільськогосподарських культур і підвищення якості продукції.

У Харківській області у 2018 р. органічним виробництвом займалися сертифіковані сільськогосподарські підприємства, які мають підтверджений статус «органічне господарство» (табл. 2).

Таблиця 2. Сертифіковані органічні господарства Харківський області станом на кінець 2018 р.

Господарства	Сертифікована площа, га	Вид діяльності
Липкуватівський аграрний коледж (Нововодолазький р-н)	275	вирощуванням гречки, проса, гірчиці
ФГ «Київська Русь» (Первомайський р-н)	320	вирощуванням озимої пшениці, жита, проса, насіння пшениці озимої
ТОВ «Маковій» (Первомайський р-н)	240	вирощуванням коноплі
Інститут овочівництва і баштанництва НААН (Харківський р-н)	2,5	вирощуванням овочів

Одним з головних шляхів вирішення екологічних проблем вбачається перехід на інноваційну модель розвитку національної економіки, як основного засобу еколо-

---

гобезпечної модернізації виробництва й впровадження процесів ресурсозбереження. Інноваційна модель виробництва в поєднанні з ресурсозбереженням дозволить при тому самому рівні видобутку ресурсів (адже процес виробництва неспинний і не може зменшуватися) виробляти з них більше продукції, матеріалів, сировини завдяки безвідходним технологіям, вторинній переробці, використанню відходів тощо.

Інноваційне поле в даному випадку є програматором ефективних дій в процесі забезпечення умов перетворення побічної продукції сільськогосподарських галузей спеціалізації на економічно корисні продукти для розвитку виробничої й ресурсної підсистеми. Зауважимо, що прояв заходів та технологій інноваційного поля може бути різноманітним. Наприклад, залучення технологій біологічної обробки побічної продукції тваринництва й рослинництва з метою вироблення біогазу, з однієї сторони, забезпечує виробництво енергетичного ресурсу, що може бути проданий для побутових і енергетичних потреб, з іншого боку, формує умови забезпечення земельних ресурсів органічною сировиною. В іншому випадку, використання технологій переробки тваринницької продукції, що забезпечує більший корисний товарний вихід, формує умови зменшення інтенсивності ресурсокористування для розвитку планованого рівня конкурентоспроможності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

За результатами роботи удосконалено методичний підхід до визначення передумов розвитку практики ресурсозбереження в сільському господарстві на основі аналітичної моделі «ресурсозабезпечення – результативність – ресурсозбереження», яка пов'язує основні складові оптимального ресурсокористування й пов'язує їх зі статистичними індикаторами, що дозволяє визначити проблемні зони та точки зростання для підвищення ефективності заходів з ресурсозбереження в сільському господарстві. Управління ресурсозбереженням має відбуватись з урахуванням таких принципів, які відображають специфіку ресурсозбереження й лежать в основі дії механізму управління цим процесом: загальний принципи природокористування, що передбачає максимізацію суспільної корисності природних ресурсів і екологізації виробництва; принцип заміщення матеріальних і енергетичних ресурсів інтелектуальними й організаційними; принцип взаємопов'язаності й синхронізації процесів передбачає організацію процесу заміщення одного ресурсу на комбінацію інших, використання яких у сукупності створює ефект зниження витрат на одиницю споживчих властивостей; принцип пропорційності процесів еволюційного й революційного підходів в інноваційному забезпеченні процесів ресурсозбереження; принцип необхідності забезпечення довготривалості й системності розвитку та нарощування ресурсів, перетворення їх у знання та ефективного управління ними.

Список літератури

1. Баб'як М. М., Хомош Ю. С. Ресурсний підхід у сучасному менеджменті. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 119–122.
2. Барун М. В. Управління ресурсозбереженням на підприємстві. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Серія: Економічні науки. 2010. № 98. С. 91–97.
3. Герасимчук Н. А. Концепція ресурсозбереження в системі біоекономіки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. № 181 (2). С. 72–77.
4. Єршова О. О. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання на підприємствах АПК. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1971>.

5. Кондратенко Н. О. Критерії оцінки ефективності ресурсозбереження. *Наука й економіка*. 2010. № 4. URL: [http:// archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_4/174-180.pdf](http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_4/174-180.pdf).
6. Лозинська І. В. Формування комплексу організаційних компонентів виробничої системи сільськогосподарських підприємств. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. № 1/6(21). 2015. С. 22-26.
7. Мазур О. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління ресурсозбереженням підприємства в умовах енергетичних обмежень. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. № 14. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108774/103717>.
8. Проценко Н. Б. Методологічні аспекти обґрунтування ресурсів для створення резервів підвищення рівня економічної безпеки підприємств. *Вісник ЖДТУ*. 2016. № 4 (78). С. 185-191.
9. Kolos I. Material flow management of industrial enterprise on eanprinciples. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. № 5/4(37). 2017. С. 19-23.
10. Maskell B., Baggaley B., Grasso L. Practical Lean Accounting: A Proven System for Measuring and Managing the Lean Enterprise, Second Edition. Productivity Press, 2013. 475 p.

References

1. Babiak, M. M. and Khomosh, Y. S. (2016). «Resource approach in modern management». *Ekonomika i suspilstvo*, no. 3, pp.119-122.
2. Barun, M. V. (2010). «Management of resource conservation at the enterprise». *Visnyk`k Harkivs`kogo nacional`nogo texnichnogo universy`tetu sil`s`kogo gospodarstva imeni Petra Vasy`lenka*. no 98, pp. 91–97.
3. Herasymchuk, N. A. (2013). «The concept of resource conservation in the system of bio-economics». *Naukovy`j visnyk`k Nacional`nogo universy`tetu bioresursiv i pry`rodokory`stvannya Ukrainy`*. *Seriya: Ekonomika, agrarny`j menedzhment, biznes*. no 181 (2), pp. 72–77.
4. Yershova, O. O. (2013). «Resource saving as an alternative way of managing agricultural enterprises». *Efektyn`vna ekonomika*. no 4, pp. 51–57.
5. Kondratenko, N. O. (2010). Kryterii otsinky efektyvnosti resursozberezhennia [Criteria for assessing the effectiveness of resource conservation]. *Nauka i ekonomika*. [Science and economics]. (electronic journal). no 4. Available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_4/174-180.pdf.
6. Lozyns`ka, I. V. (2015). «Formation of a complex of organizational components of agricultural enterprises production system». *Texnologichny`j audy`t i rezervy` vy`robny`cztva*. no 1/6(21), pp. 22-26.
7. Mazur, O. V. and Artemenko, L. P. (2017). Stratehichne upravlinnia resursozberezhenniam pidpriemstva v umovakh enerhetychnykh obmezhen [Strategic management of resource saving of the company in terms of energy constraints]. *Ekonomichni visnyk NTUU «KPI»*. [Economic Bulletin of NTUU «KPI»]. (electronic journal). vol. 14. Available at: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108774/103717>.
8. Protsenko, N. B. (2016). «Methodological aspects of the justification of resources for creating reserves for improving the level of economic security of enterprises». *Visnyk`k ZhDTU*. no 4 (78), pp. 185-191.
9. Kolos, I. (2017). Material flow management of industrial enterprise on eanprinciples. *Texnologichny`j audy`t i rezervy` vy`robny`cztva*. no 5/4(37), pp. 19-23.
10. Maskell, B., Baggaley, B. and Grasso, L. (2013). Practical Lean Accounting: A Proven System for Measuring and Managing the Lean Enterprise, Second Edition. Productivity Press. New York. USA.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2019 р.